

VOJTECH JESTRAB

SVOBODA ROMANTICKÁ A SVOBODA SKUTEČNÁ

V hierarchii teoretických hodnot buržoazně demokratických států, zaujímá nejvyšší místo svoboda, chápaná jako věčně platná, ve své podstatě neměnná kategorie. V konkrétní realitě buržoazní demokracie se však vždycky (někdy nápadněji, jindy méně nápadně) ocitá „metafysika svobody“ v rozporu s „praxí svobody“. Oficiální liberalistická doktrína masarykovské ČSR, uctívána ve slavnostních proklamacích byla zapomenuta vždycky, kdykoliv to bylo v zájmu vládnoucí třídy nezbytné. Buržoazie povyšující ve svátečním rozpoložení myslí svobodu na oltář, jednala, když skutečně šlo o něco důležitého a vážného, nikoliv z hlediska „věčných abstrakcí“, nýbrž z hlediska zcela „časových konkrétností“. Jednala jako třída, která vládne a trvá na své vládě, třída, která má své privilegie a chce si je udržet za každou cenu.

Ano, existovala tehdy jakási svoboda, protože bylo třeba, aby nad národem vlály prapory velkých ilusí o demokracii a humanitě. Byla tu jistá mez, po kterou bylo možno nesouhlasit, odporovat, protestovat. Ale byla velice dobře dimensovaná na bezpečnost, podobně jako jsou dimensovány údolní přehradý nebo výtahy, a kdo překročil tyto hranice narazil čelem na konfiskaci, soud, kriminál. Bylo tu dost svobody pro intelektuální individualismus, i když se třeba tvářil anarchisticky, protože každý věděl, že není nebezpečný. Byla tu svoboda pro haštěření mezi politickými stranami, z nichž veliká většina zastávala konec konců totéž stanovisko. Byla tu svoboda pro vydávání soukromých tisků, pro zvláštní vydání o vraždách, pro sňatkové inseráty v novinách. Ale svoboda končila velice citelně tam, kde šlo doopravdy a vážně o věc utlačované třídy, kde šlo o boj „kdo s koho“. Ve státě, který si vytyčil imaginární sochu úplné svobody a jehož tvůrci možná skutečně tomuto kultu věřili, nebylo po úplné, neomezené, absolutní svobodě ani stopy.

Nemohlo tomu ani jinak být, protože absolutní svoboda, na níž se budují liberalistické státoprávní teorie, je absurdnost, je kontradictio in adjecto. Ve skutečném životě může existovat svoboda jenom v určitém rámci, v určitém řádu, v určitém systému. Není svobody mimo konkrétní společenskou realitu, mimo konkrétní třídní podmínky, mimo konkrétní politické uspořádání těmto podmínkám odpovídající. Neexistuje svoboda „o sobě“, existuje jenom svoboda pro někoho, svoboda od někoho, která je současně pro někoho jiného omezením. V kapitalistické společnosti šlo o svobodu pro vládnoucí a privilegované vrstvy. Po vítězné socialistické revoluci jde o svobodu pro široké masy pracujícího lidu vedené proletářskou stranou. Není svobody mimo historickou nutnost. A poznání této nutnosti a vědomé napomáhání její tendenci je jediným klíčem ke skutečné lidské svobodě.

Stará společnost nemohla vést lidské myšlení k takovému reálnému pojetí svobody. Vedla je k uctívání svobody jako idealistické věčné kategorie, svobody jako náboženského symbolu. Stará společnost vypěstovala a naočkovala do lidských hlav jakousi romantiku svobody namísto hledání cest ke skutečné svobodě. Neudělala to náhodou, ani s apriorním úmyslem, vyrostlo to logicky z jejich poměrů. A tento ideál zromatizované svobody tu zbyl po ní jako dědictví, které sice někdy drammatizuje intelektuálské diskuse, ale mnohem častěji zaplétá lidské myšlenky a dostává člověka na nebezpečnou půdu. Jak ošidná je tato romantika svobody ukázal nejlépe rok 1956 v Maďarsku.

Staré, převážně emocionální, mlhavě mystické pojetí svobody je vedle pozůstatků náboženství jeden z nejkonservativnějších a nejvíce času vzdorujících zbytků minulosti v lidských hlavách. Zamýšlíme-li se nad příčinami tohoto stavu neunikne nám, že vedle momentů subjektivních, spočívajících v setrvačnosti starých myšlenek, v neochotě nebo neschopnosti vidět a myslit nově, přispěly k němu nemálo i objektivní podmínky období, v němž se zkrusovaly leninské normy demokracie. Zejména některé nezdravé zásahy do oblasti vědy a umění vytvořily atmosféru, v níž se snadno v lidech (zejména v intelektuálech), kteří nebyli přesvědčenými a vzdělanými marxisty utvrzovalo staré na úkor nového, předsudky na úkor zkoumání, mávnutí rukou na úkor poctivého přístupu ke studiu společenských problémů. Toto všechno nemůže být ovšem ospravedlněním neochoty pronikat od konservativních pověr k objektivní společenské realitě, od iluze k pravdě.

V podstatě nejde o nic jiného než o to, abychom dovedli novou skutečnost vidět nově a očima. Aby se náš pohled očistil od všeho, co se ve staré buržoazní, třídně antagonistické společnosti stalo železnou košilí zvyku, od celého toho arsenálu šablon ideologických, politických a morálních. Starý měšťácký svět vedl lidi k malosti, škrobenosti, k mravnímu pozérství. Ideály mu byly pouze formou, škraboškou, pozlátkem překrývajícím hrabivou a bezcitnou podstatu. Jeho svoboda byla parádní uniformou, kterou si směli oblékat jen někteří a které se všichni ostatní měli klanět a podívat. Nový socialistický svět, jehož vybudování není ještě ukončeno, otevřeně odmítá staré, strnulé liberalistické představy o svobodě, otevřeně prohlašuje, že v epoše přetváření světa (k němuž dochází za neustálého střetání starých a nových sil v mezinárodním i vnitrostátním měřítku), není svobody pro ty, kteří chtějí tuto výstavbu mařit. Místo abstraktního ideálu svobody ve starém metafysickém smyslu, nastolila naše společnost ideál svobody reálné, ideál praktického osvobození člověka od všech forem útlaku, od všech zotročujících přežitků. Toto proletářské pojetí svobody a demokracie je nesouměřitelné s pojetím buržoazním právě tak, jako je nesouměřitelná otázka třídních zájmů měšťáctva (omezeně egocentrických) s otázkou třídních zájmů proletariátu, které se kryjí se zájmy pokroku celého lidstva. Je proto naprosto chybné, jestliže chce někdo mechanicky srovnávat naši současnost se současností buržoazně demokratických zemí. U nás jde o svobodu, která vychází nikoliv z idealistických přeludů a z romantiky citu, nýbrž z vědecké analýzy reálných objektivních zákonitostí společenského vývoje. U nás jde o uvědomělé podřízení odvěké touhy člověka po svobodě, rozumového zkoumání a poznání cest, které v dané etapě ke svobodě skutečně vedou, kterou vedou ke konkrétní, uskutečnitelné, relativně možné míře svobody v daných společenských podmínkách.

Jestliže je svoboda spjata dialekticky s řádem nutnosti a jestliže jsme si tuto

skutečnost uvědomili, musíme usilovat o to, aby se její poznání uplatňovalo rovnoměrně ve všech oblastech naší činnosti, ať jde o činnost výrobní, činnost politických organizací, odborů, veřejné lidové správy, ať jde o činnost v oblasti vědy nebo v oblasti umění. Vědec a umělec ve společnosti, která buduje nové formy lidského života na zemi, jsou neoddělitelnými vojáky společné bitvy. Jsou v jistém smyslu i víc, jsou průzkumníky nových cest, mají významné místo hledačů, objevitelů a socialistická společnost jim toto místo nejen plně přiznává, ale snaží se jim dát možné maximum materiálních prostředků k jejich práci. Poskytují jim plné právo na volbu námětů i vědeckých či uměleckých postupů, poskytují jim i právo na omyl, žádá po nich jedině: socialistickou odpovědnost ke společnosti. A ta znamená především prohloubení poznatků o zákonitostech společenského vývoje, bezprostřední spojení vědecké i umělecké tvorby s těmito poznatky, oproštění sebe sama od všeho co táhne člověka zpátky, byť to v něm sebesilněji rozeznávalo jakousi příjemně romantickou strunu, nalezení pevného pouta s velikou pochodující armádou onoho moderního, celosvětového a vítězícího hnutí, které založil Marx a které vede, jak to překrásně vyslovil jeden z jeho velkých básníků Paul Eluard, „od obzoru jednoho, k obzoru všech“. A znamená uskutečnění reálné svobody.